

Паоло Соррентіно. Свідомий вибір самотності, або Кіно як велика гра

Тоні Сервільо – Джеп Гамбарделла у фільмі «Велика краса».
Режисер Паоло Соррентіно, Італія, Франція, 2013.

Лариса Наумова

Гра в папу

Поява серіалу «Молодий Папа» (*The Young Pope*) супроводжувалася потужною інформаційною хвилею. Рейтингові його позиції на батьківщині в Італії перевищили всі можливі очікування: кількість глядачів, що переглянули перші дві серії фільму, нараховує в середньому 953000 з 4,7 млн абонентських баз¹. Такі показники вивели серіал одразу в топ кращих в Італії поруч з серіями «Гоморри» та італійської версії «Гри престолів», які в окремих серіях навіть поступилися, хоча оповідь, про яку йдеться, здавалося б, не претендує на популярність у масової аудиторії.

У фільмі розповідається про американського 47-річного кардинала Ленні Белардо, що через інтриги впливових і досвідчених кардиналів став Папою Римським Пієм XIII, одним із наймолодших в історії папства, з тим, щоб ним було легко маніпулювати. Однак відносини між новим Папою та кардиналами одразу загострюються, адже Пій XIII не бажає нікому догоджати і бути маріонеткою, виявляє самостійність і показує свій характер.

Ленні Белардо у виконанні Джуда Лоу – постать неоднозначна. З розвитком сюжету виникає дедалі більше запитань про його погляди, вподобання, переконання і зрештою... віру.

Імовірно, рейтингу фільму додало залучення до проекту таких зірок, як Джуд Лоу та Даян Кітон, а також, зокрема, і те, що Ватикан не брав участі у зйомках фільму й категорично відмовив у будь-якій допомозі. Жодну сцену серіалу, хоч у це важко повірити, не було знято на території Ватикану. Тому Сікстинська капела, Папська бібліотека, Ватиканські сади так само, як і інші інтер'єри, були майстерно відтворені досвідченими декораторами під керів-

ництвом Лаури Казаліні. Вбрання священників, протез, замовляли в тому самому ательє, де шують справжній одяг для ватиканських кардиналів і самого Папи...

Автори серіалу наполягають на вигаданості історії й заперечують будь-які аналогії з реальними подіями і особами, хоча експерти висловлюють протилежні думки...

Режисер, визначаючи про що його фільм, говорить: «про самотність як про найважливіший стан людини»². Утім, Соррентіно переконаний, що всі його фільми про людей, які свідомо обирають самотність.

Так італієць Паоло Соррентіно «Молодим Папою» вперше починає опанувати серіальну форму. Як він сам зізнається, його передусім зацікавила можливість експерименту зі складним і багатограним сюжетом. У кіно оповідальні елементи часто доводиться приносити в жертву обмеженням, пов'язаним з часом і простором. Спокусливою була свобода, яку режисерові з першого ж дня гарантували продюсери Лоренцо М'елі і Маріо Джанані. «Це був єдиний шлях, яким я міг рухатись комфортно: продовжувати робити кіно, але з тією різницею, що міг запропонувати набагато довшу за тривалість в часі історію, тому що телевізійний міні-серіал – це щасливе дитя літератури і кіно. У нього є романний час і візуальні можливості, які за останні роки, завдяки, зокрема, американцям, стали такими, що личать великому кіно»³.

Пошук можливостей взаємодії літератури й кінематогра-

² «Главный страх в Ватикане — это количество верующих». Интервью Паоло Соррентино — о сериале «Молодой папа», власти и сомнениях. 4.12.2016. – <https://meduza.io/feature/2016/12/04/glavnyy-strah-v-vatikane-eto-kolichestvo-veruyuschih>

³ Шугаар Энтони. «Воображаемый понтифик из “Молодого папы” может стать вполне реальным». Создатель сериала о папе римском рассказал об идеях проекта, работе с Джудом Лоу и вероятности католического фундаментализма. Интервью. 30.11.2016. – <https://www.vedomosti.ru/lifestyle/characters/2016/12/01/667632-rezhisser-sorrentino-pontifik>

¹ Vivarelli Nick. Paolo Sorrentino's 'The Young Pope' Debuts to Stellar Ratings in Italy. 22.10.2016. – <https://variety.com/2016/tv/global/paolo-sorrentinos-the-young-pope-tv-series-debuts-to-stellar-ratings-on-sky-in-italy-1201897806/>

Джуд Лоу – Ленні Белардо, Папа римський Пій XIII, у фільмі «Молодий папа». Режисер Паоло Соррентіно, Італія, Іспанія, Франція, 2016.

Кадр з фільму «Дивовижний». Режисер Паоло Соррентіно, Італія, Франція, 2008.

фа, зокрема у формах оповіді, для режисера не випадковий. Паоло Соррентіно, розпочинаючи свій шлях у кіно, спершу писав сценарії до короткометражок, працював на телебаченні сценаристом телевізійних шоу та серіалів, а в 1998 році з Антоніо Капуано став співавтором сценарію фільму «Пил Неаполя» (*Polvere di Napoli*). Режисер успішно пробує свої сили й у жанрах літературних. Книга «Молодість» за його авторства вийшла у світ 2015 року разом із однойменною стрічкою. Роман «Всі справи» та збірка оповідань «Тоні Парагода і його друзі» здобули позитивні відгуки читачів та критиків. Паоло Соррентіно досі не полишає сценарної ниви й у всіх своїх повнометражних фільмах виступає автором сценарію.

Гра в самотність (До успіху)

Як режисер Паоло Соррентіно дебютував 1998 року з короткометражним фільмом «Любов не має меж» (*L'amore non ha confini*). Перша повнометражна стрічка «Зайва людина» (*L'uomo in più*) вийшла в 2001 році й мала успіх у прокаті, а в конкурсі Венеційського МКФ отримала також і міжнародне визнання. Паоло Соррентіно як кращий режисер-дебютант був нагороджений щорічною кінопремією «Срібна стрічка»⁴.

У «Зайвій людині» обидва головних герої: Тоні Пізапія (Тоні Сервілло) – естрадний виконавець у літах, і Антоніо Пізапія (Андреа Ренці) – молодий успішний футболіст раптом безнадійно випадують кожний зі свого власного, уже ніби розпланованого і передбачуваного життя. Позбавлений можливості грати у футбол через травму, Антоніо не може подолати корупційної системи, щоб влаштуватися працювати хоча б тренером... Тоні втрачає можливість виступати. Абсолютно незнайомі, вони по-різному долають шлях усамітнення й відсторонення. Фіналом одного стає смерть, інший знаходить для себе несподіваний вихід

і здобуває популярність у іншому амплуа... Тут Соррентіно ніби перебуває у пошуку форми і свого власного режисерського стилю. Він ще не знімає зі своїм надалі постійним оператором Лукою Бігацці, майстром світла і тіні та панорамної масштабної зйомки...

Проте з фільму «Зайва людина» розпочалася багаторічна співпраця режисера з актором Тоні Сервілло, якого після цього Соррентіно запрошуватиме знову й знову. Саме за роль у «Зайвій людині» вже немолодий актор вперше був номінований на дві головні кінонагороди Італії «Давид ді Донателло» і «Срібна стрічка». Їхня співпраця виявилася настільки плідною, що ці нагороди Сервілло надалі отримав аж тричі за свої наступні ролі у фільмах Соррентіно.

Як режисер і творчий керівник процесу Паоло Соррентіно виявляє дивовижну консервативність у підборі команди, співпрацюючи з одними й тими самими людьми.

Наступний фільм «Наслідки кохання» (*Le conseguenze dell'amore*) 2004 року в Італії був відзначений п'ятьма нагородами «Давид ді Донателло», зокрема у номінаціях «найкращий фільм», «найкраща режисура», «найкращий сценарій», і представив Італію в основному конкурсі Каннського фестивалю.

Тітта Ді Джероламо (Тоні Сервілло), головний герой, – звичайний чоловік середніх років, сірий, непомітний у натовпі, вже вісім років живе в готелі маленького швейцарського містечка нудним і водночас таємничим життям. Його дні – це низка послідовних, спершу незрозумілих, та завжди однакових у своїй послідовності дій. Існування без особливих уподобань, фантазії, особистого життя, емоцій... у монотонному ритмі щоденно повторюваних справ різноманітність хіба що наркотик... і зустрічі з Софією, яка працює поруч у барі. Дівчина давно намагається привернути увагу чоловіка, завести з ним розмову... Тітта у передчутті ймовірних змін зазначає у своєму записнику: «Не варто недооцінювати наслідків кохання», та сам, ніби зумисне, зрештою, не особливо зважає на власні перестороги... Режисер будує оповідь з окремих шматочків реальності свого героя, які поступово складаються в цілісну картину й

⁴ «Срібна стрічка» – кінопремія від Італійської національної асоціації кіножурналістів, є однією з двох найбільш значимих кінопремій Італії разом з премією «Давид ді Донателло».

дають уявлення про спосіб його життя. Незважаючи на розміреність ритму, увага не послаблюється, адже інтрига залишається до кінця не відкритою: навіщо таке існування...

І раптом герой свідомо робить вчинок, який водночас змінює його звичне рутинне існування й стає визначальним для його долі. Маленький гвинтик великого механізму, він, усвідомлюючи свою приреченість, робить смертельний для себе крок, чим фактично виступає проти всієї системи, одиницею якої є сам, обираючи між життям і коханням на користь останнього...

Наступний фільм «Друг родини» (*L'amico di famiglia*) 2006 року також змагався за нагороду Канн у головному конкурсі, проте не був позитивно сприйнятий критиками. З доробку Соррентіно він вважається найбільш невдалим. Водночас, імовірно, це найбільш особистісна історія режисера...

Головний герой – лихвар Ієремія де Геремей (Джакомо Різзо), мерзсний в усіх проявах. Потворний зовні, кульгавий, з горбом і смішною хустиною на голові з прикладеною картоплею (від головного болю), він під прикриттям швейної майстерні заробляє тим, що дає гроші в борг під величезні відсотки. Безжалний і жорстокий до боржників, збираючи величезні гроші на людських пороках та горі, Ієремія веде злиденний спосіб існування, поступово втрачаючи людську подобу... Наступними клієнтами Ієремії стає родина, що хоче отримати гроші у весілля дочки. І лихвар, раціональний і розважливий, раптом переймається красою майбутньої нареченої. Кохання?... Імовірно... Яким може бути кохання моральної потвори? Та історія отримує нетривіальну розв'язку. І співчуття до Ієремії стає даниною людяності від самого глядача.

Довгоочікувану перемогу – Приз журі Каннського МКФ – приніс режисерові фільм «Дивовижний» (*Il divo*) 2008 року про останні роки кар'єри легендарного італійського прем'єр-міністра Джуліо Андреотті, що багаторазово обирався на свою посаду, та наприкінці 1990-х був звинувачений у зв'язках з мафією. Крім того, фільм отримав італійський «Золотий глобус» за найкращий сценарій, написаний самим режисером.

«Дивовижний», напевно, єдиний фільм Паоло Соррентіно на основі реальних подій, являє собою вільний життєпис прем'єр-міністра, багато в чому химерний і сюрреалістичний. До речі, режисер запросив на прем'єру свого головного героя. Сам же, знаючи його впливовість і суспільну вагу, побоюючись його критики, не прийшов. Андреотті, переглянувши фільм про себе, стримано сказав, що режисер надзвичайно обізнаний у подіях його особистого життя (хоча Соррентіно через обмежений доступ до матеріалу довелося вигадати самому фактично весь сценарій).

Гра в старість

Подіюють, що фільм «Дивовижний» настільки вразив тодішнього голову журі Каннського МКФ американського актора Шона Пенна, що той охоче відгукнувся у відповідь на запрошення Соррентіно і провів з приємно здивованим режисером перемовини. В результаті у співпраці

американського актора й італійського режисера з'явився фільм «Де б ти не був» (*This Must Be the Place*) 2011 року – перший англomовний фільм Соррентіно. Традиційно відібрана до конкурсу Каннського МКФ, стрічка фактично була проігнорована майже всіма призовими академіями й розгромлена кінокритиками. Така зустріч першого англomовного фільму, створеного за межами батьківщини, стала немовби прозорим натяком на те, що поза Італією Соррентіно не має шансів на успіх...

Анемічна оповідь про провінційне тихе життя колишнього рок-музиканта з походами за продуктами в супермаркет, посиденьками з єдиною фанаткою у барі, грою в м'яч у порожньому басейні та тихими святами у родинному колі в середині фільму несподівано перетворюється на *road movie*. Головний герой Чейенн (Шон Пенн) у свої п'ятдесят продовжує за звичкою при кожному виході у світ наносити грим на обличчя. Він має таку зовнішність, що за його спиною кепкують містяни у його рідному Дубліні, і навіть на вулицях демократичного Нью-Йорка перехожі обертаються йому вслід. За все своє життя, схоже, він тільки й навчився вправно наносити макіяж, майстер-клас з якого може успішно провести навіть для жінок, навіть за кілька хвилин, навіть у кабінці ліфта.

Велика подорож, у яку він вирушає, є одночасно і подорожжю назустріч його батькові, що його він досі не знав, і пошуком себе справжнього. Подолавши весь шлях, Чейенн нарешті позбавляється свого звичного гриму і набуває нового образу, а з ним і нового обличчя, яке і є його власним, не замаскованим, не прихованим, не підмальованим. Від його колишньої інфантильності не лишається й сліду...

Нарешті «Велика краса» (*La grande bellezza*) 2013 року, напевно, найтитулованіший і найвідоміший фільм Паоло Соррентіно, брав участь у конкурсі Канн, удостоєний чотирьох призів Європейської кіноакадемії, зокрема за найкращий фільм року, відзначений «Оскар», «Золотим глобусом» та премією *BAFTA* у категоріях за «Найкращий фільм іноземною мовою». Саме тут знайшли найсильніший вияв попередні пошуки режисера і змогла проявитися багаторічна спрацьованість творчої команди. З «Великої краси» можна говорити про появу своєрідного авторського режисерського стилю, що вирізняє режисера серед інших достойних каннських переможців.

Аристократи, нувориші, політики, журналісти, актори, танцівниці кабаре, художники, злочинці, літератори, істинні чи уявні інтелектуали – всі вони у «Великій красі» виступають на тлі вічного міста. На тлі старовинних палаців Рима, величезних вілл та розкішних терас, у гонитві за насолодою, модою, молодістю, красою...

Краса – поняття не випадкове для творчості Соррентіно. У «Великій красі» вона ніби дістає надзавдання перевершити саму себе. Насправді ж відбувається певне заперечення, і вишуканість одних проявів суперечить чи протистоїть уже відвертій вульгарності...

Головний герой – автор єдиного роману, написаного в молодості, Джем Гамбарделла (Тоні Сервілло), перебуває у пошуку цієї краси, колись ніби на мить відчуті, та вічно

вслизаючої і невтримної. Проте знайти справжню красу стає дедалі важче...

Нова англійська стрічка режисера «Юність»⁵ (*La giovinezza, Youth*) 2015 року змагалася за «Золоту пальмову гілку» 68-го Каннського МКФ та отримала низку фестивальних і професійних кінонагород і номінацій. За підсумком року Європейська кіноакадемія визнала «Юність» кращим європейським фільмом, а Соррентіно – кращим європейським режисером.

Найбільше перед показом «Юності» режисер боявся, що фільм не достукається до глядачів і залишить їх байдужими⁶. Побожування не виправдалися, хоча звернення до теми старості у її найнепривабливішому фізіологічному прояві, своєрідність темпоритму та форми оповіді можна назвати надзвичайно сміливими навіть після гучного успіху «Великої краси». І «Велика краса», і «Юність» пронизані зачарованістю літніми людьми, яку сам режисер не може пояснити⁷, та яка в «Юності» постає у ще відвертішому, неприхованому вигляді. Якщо у «Великій красі» немолодий герой та його друзі проживають час у Римі за світськими зустрічами, переглядами сучасних вистав, на вечірках та світських раутах, то місце дії «Юності» – курортне містечко у Швейцарії, де літні герої перебувають, щоб поліпшити здоров'я. Тож усе їх тутешнє життя, бесіди й інтереси – максимально концентровані на їхньому фізичному стані. Фізична втома виступає ніби основним ритмотворним фактором фільму. Режисер блискуче вирішує завдання, і навіть неприваблива у зовнішніх проявах тема дістає вишукане оздоблення.

Гра в кіно

Хоча тема старості виразно звучить у фільмах режисера, її ще не пережито на власному досвіді. Всі головні герої його стрічок старші, здебільшого й набагато, від самого режисера. Паоло Соррентіно 47 років. Він народився 31 травня 1970 року в Неаполі. Його батьки загинули, коли юнакові було 16.

Паоло навчався на факультеті бізнесу й економіки, та у 25-річному віці вирішив стати кінематографістом без освіти. Справи на новій незвіданій ниві спершу йшли не надто успішно, ніщо не давалося просто чи одразу. В одному зі своїх інтерв'ю він зізнається: «На початку моєї кар'єри я працював у кіновиробництві і був ходячою катастрофою. Ніби спеціально займався тим, що псував фільми. Та все-одно продовжував працювати в кіно: спершу як сценарист, потім у виробництві, а згодом став режисером»⁸.

⁵ Докладніше про фільм «Юність»: Наумова Лариса. Складний і запутаний лабіринт Паоло Соррентіно // Кіно-Театр. – 2016. – № 6 (128). – С. 10–12.

⁶ Smith Nigel M. Cannes: Paolo Sorrentino on Why the Boos for 'Youth' Amused Him. Інтерв'ю. 21.05.2015. – <http://www.indiewire.com/2015/05/cannes-paolo-sorrentino-on-why-the-boos-for-youth-amused-him-61642/>

⁷ Smith Nigel M. Cannes: Paolo Sorrentino on Why the Boos for 'Youth' Amused Him. Інтерв'ю. 21.05.2015. – <http://www.indiewire.com/2015/05/cannes-paolo-sorrentino-on-why-the-boos-for-youth-amused-him-61642/>

⁸ Дуосон Ник. Паоло Соррентіно: «Я як будто спеціально

Паоло Соррентіно – співець доволі немодних нині тем: самотності, старості, краси в усіх її проявах. Класичний живопис, зокрема, є взірцем композиційного, пластичного, світлового та колористичного вирішення кадру в його фільмах. Звернення до традицій образотворчого мистецтва критики відзначили вже у «Дивовижному», де режисер пластично немовби цитував відомі твори. Далі «живописність» стає відвертішою, вивірною і довершеною. В «Молодому Папі», зокрема, окремі кадри, ніби оживлені режисером, перетворюються на відомі сюжети. Такі алюзії урізноманітнюють палітру режисерських засобів і читаються уже не як звичайне порівняння, а радше як іронія, у кожному випадку розширюючи і поглиблюючи зміст сцени. Таке звернення, схоже, тішить режисера, зокрема перетворюючись у його власний особливий авторський прийом і своєрідний спосіб оповіді, у певну інтелектуальну гру з глядачем... «Дуже важливо, аби режисер на зйомках добре проводив час. Я вважаю, що кіно – це велика гра, і воно повинно залишатися великою грою»⁹.

Гра режисера проявляється не лише в побудові окремого кадру зі зверненням до класичних творів. Його фільми характерні математичною вивірністю не тільки побудови сюжету, а й кожного епізоду, окремої сцени як у драматургічному контексті, так і в зображально-звуковому і пластичному та кольоровому вирішенні. Митець не випускає з поля зору жодного видовищного компонента. Для нього особливе значення має звук, зокрема музика, яку він добирає вельми ретельно і прискіпливо. Особливе ставлення – до світла й освітлення. Особливе – до тональності, кольору й колористики навіть кожного окремого кадру. Живописність фільмів – це тема для розлогої статті про його творчість. У сукупності така ретельна й продумана робота над усіма компонентами, так чи інакше, не може залишити байдужим навіть найприскіпливішого глядача. Разом із логічною покадровою вивірністю у фільмах Соррентіно знаходиться місце для дива, незбагненого та привабливого своєю фантастичною природою, як, приміром, зграя фламінго на балконі міського будинку у «Великій красі» чи йог, що підіймається над поверхнею землі в «Юності». Явлений у цілком реалістичному, інколи до жорстокої непривабливості сюжеті, такий казковий фрагмент раптом змінює уявлення про реальність, розширюючи її до космічних просторів...

У своїх останніх фільмах режисер уже не стільки ретельно вибудовує фактуру фільму, як майстерно грає елементами побудови, ніби збираючи й розбираючи величезний пазл з численними можливостями й варіантами його складання... Тож при перегляді фільмів Соррентіно неможливо уникнути його режисерських чарів, неможливо не потрапити в полон його творчої винахідливості й фантазії, неможливо не захопитися його грою в кіно...

занимався тем, що портил фільми». Інтерв'ю. – <http://www.cinematheque.ru/post/143134/print/>

⁹ Там само.